

UMETNOST IN PROSTOR¹

MARTIN HEIDEGGER

Če veliko mislimo, ugotovimo, da jezik beleži obilico modrosti. Ni ravno verjetno, da bi vanj sami vnašali vse, toda dejansko leži v jeziku veliko modrosti, tako kot v pregovorih.

G. C. Lichtenberg

Ždi pa se, da obstaja nekaj mogočnega in težko doumljivega – topos, torej prostor-čas.

Aristotel, *Fizika*, IV. knjiga

Opažanja v zvezi z umetnostjo, v zvezi s prostorom in z medigro obojega ostajajo vprašanja, čeprav so izražena v obliki trditev. Omejujejo se na upodabljalno umetnost in na kiparstvo znotraj nje. Plastične tvorbe so telesa. Njihova masa, ki sestoji iz različnih snovi, je oblikovana na različne načine. Upodabljanje se dogaja v razmejevanju, kot zamejevanje in odmejevanje. S tem stopi v igro prostor. Zaseda ga plastična tvorba, zaznamovan je kot zaprt, predrt in prazen volumen. Znano, pa vendar skrivnostno dejstvo.

Plastično telo nekaj uteleša. Mar uteleša prostor? Ali je plastika zasedba prostora, zagospodovanje prostoru? Ali potemtakem plastika ustreza tehnično-znanstvenemu osvajanju prostora?

Kiparstvo kot umetnost je seveda spopad z umetniškim prostorom. Umetnost in znanstvena tehnika opazujeta in obdelujeta prostor vsaka s svojimi nameni in na svoj način.

Toda – ali prostor ostaja isti? Mar ni to prav tisti prostor, ki je dobil svojo prvo opredelitev po Galileju in Newtonu? Prostor – enolika naravnost,

---

¹[Prevedeno po: Martin Heidegger, »Die Kunst und der Raum«, *Aus der Erfahrung des Denkens, 1910-1976 Op. prev.*] Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1983.

ki ne izstopa na nobenem izmed možnih mest in ostaja enakovredna v vseh smereh, vendar čutno nezaznavna?

Prostor, ki modernega človeka medtem vse močnejše, vse bolj trdovratno izziva v smislu dokončne obvladljivosti?

Ali ne sledi temu izzivu tudi moderna umetnost, kolikor razume samo sebe kot soočenje s prostorom? Mar je to ne potrjuje v njenem sodobnem značaju?

Toda, ali lahko fizikalno-tehnično zasnovani prostor, kakorkoli se že nadalje določa, obvelja za edini resnični prostor? Ali so v primerjavi z njim vsi drugače ustrojeni prostori, umetniški prostor, prostor vsakdanjega delovanja in občevanja, zgolj subjektivno pogojene predoblike in premene enega samega, objektivnega kozmičnega prostora?

In tudi če pripoznamo raznolikost izkustev prostora v minulih dobah – ali smo s tem že pridobili uvid v posebno lastnost prostora? S tem nismo še niti zastavili vprašanja, kaj je prostor kot prostor, kaj šele, da bi nanj odgovorili. Negotovo ostaja, na kakšen način prostor *je*, in če mu sploh lahko pripišemo bit.

Ali sodi prostor k prafenomenom, vpricho katerih človeka, ki se jih ové – po nekem Goethejevem reku – spreleti bojazen, ki prerašča v strah? Kajti izza prostora, kot se dozdeva, ni več ničesar, na kar bi se še lahko zvjajal. Pred njim ni zatočišča pri nečem drugem. To, kar je posebna lastnost prostora, se mora kazati iz njega samega. Ali je njegovo posebno lastnost še mogoče izraziti v besedah?

Takšno vpraševanje zahteva, da priznamo:

Dokler ne izkušamo posebne lastnosti prostora, ostaja zamegljeno tudi govorjenje o umetniškem prostoru. Način, kako prostor obvladuje umetniško delo, najprej obtiči v negotovosti.

Prostor, znotraj katerega je mogoče najti plastično tvorbo kot pričujoči predmet, prostor, ki ga obdajajo volumni lika, prostor, ki obstaja kot praznina med volumni – mar niso ti trije prostori v enotnosti vzajemnega prepletanja zmerom le derivati nekega fizikalno-tehničnega prostora, čeprav naj bi računske meritve ne posegale v umetniško upodabljanje?

In če dopuščamo, da je umetnost udejanjanje resnice in da resnica pomeni neskritost biti – ali bi ne moral v delih upodablajoče umetnosti postati merodajen tudi resnični prostor, to, kar razkriva nekaj, kar mu je najbolj lastno?

Toda, kako bi lahko našli posebno lastnost prostora? Obstaja neka zasilna brv, kajpada ozka in majava. Poskušamo prisluhniti jeziku. O čem govori v prostoru besede? V njem govori odstranjevanje. To pomeni: izkrcitev,

osvobajanje divjine. Odstranjevanje prinaša *prosto, odprto* za naselitev in stanovanje človeka.

Odstranjevanje, mišljeno v tem, kar mu je lastno, je sprostitev krajev, na katerih se usode prebivalcev obračajo v odrešitev, ki jo daje domovina, ali v nesrečo brezdomovinskosti, lahko pa celo v ravnodušnost do obojega. Odstranjevanje je sprostitev krajev, na katerih se pojavlja neki Bog – krajev, iz katerih so bogovi pobegnili, krajev, kjer se pojavljanje božjega dolgo obotavlja.

Odstranjevanje vsakokrat prinaša nastanitev pripravljajočo naselbino. Profani prostori so zmerom umanjkanje sakralnih prostorov, ki pogostoma ležijo daleč zadaj.

Odstranjevanje je sprostitev krajev.

V odstranjevanju govori in se hkrati skriva neko dogajanje. Ta značaj odstranjevanja vse preveč zlahka spregledujemo. In kadar ga vidimo, ostaja še vedno težko opredeljiv, predvsem dokler velja fizikalno-tehnični prostor za prostor, ob katerem naj bi se ustavilo sleherno označevanje prostorskega.

Kako se dogaja odstranjevanje? Ali ni to uprostorjanje, in sicer zopet na dvojni način, kot pripuščanje in urejanje?

Uprostorjanje lahko nekaj pridoda. Pusti vladati odprtemu, ki med drugim pripušča pojavljanje navzočih stvari, na katere je po svojem videnju nepoteno človeško prebivanje.

Drugič pa uprostorjanje pripravlja stvarjem možnost, da pripadajo svoji vsakokratni usmerjenosti ter izhajajoč iz nje tudi druga drugi.

V dvojnem uprostorjanju se dogaja dopuščanje krajev. Značaj tega dogajanja je omogočanje. Toda, kaj je kraj, če mora njegovo značilno lastnost določati vodilo prosto dajajočega uprostorjanja?

Kraj vsakokrat odpre neko območje, kolikor zbira v njem reči na sopripadnosti.

V kraju se odigrava zbiranje v smislu prosto dajajočega kritja stvari v njihovem območju.

In območje [*Gegend*]? V starejši obliki se beseda glasi »Gegnet«, plan. Pomeni prosto širjavo [*Weite*]. Ta sili odprto, da pušča vsako stvar vznikati v njeni opori v sami sebi. To pa hkrati pomeni: ščitenje, zbir stvari v njihovi sopripadnosti.

Zastavlja se vprašanje: ali so kraji zgolj in predvsem rezultat in posledica uprostorjanja? Morda pa prejema uprostorjanje svojo posebno lastnost iz ravnanja zbirnih krajev? Če je tako, bi morali iskati posebno lastnost odstranjevanja v zasnutku naselbine [*Ortschaft*] in premišljati o naselbini kot vzajemnem prepletu krajev.

Pozorni moramo biti na to, da ta igra iz proste širjave območja prejema napotilo v sopripadnost stvari, in kako to poteka.

Morali bi se naučiti spoznavati, da so stvari same kraji in da ne zgolj sodijo na nek kraj.

V tem primeru bi bili prisiljeni za dolgo sprejeti neobičajno dejstvo:

Kraj se ne nahaja v vnaprej danem prostoru na način fizikalno-tehničnega prostora. Ta se razgrne šele iz ravnanja krajev nekega območja.

Vzajemno prepletanje umetnosti in prostora bi bilo treba premisliti iz izkušnje kraja in območja.

Umetnost kot plastika: nikakršne zasedbe prostora. Kiparstvo bi ne bilo spopad s prostorom.

Kiparstvo bi bilo utelešanje krajev, ki odpirajo neko območje in ga ščitijo ter tako vzdržujejo okrog sebe zbrano prostost, ki omogoča pomujanje vsakokratnih stvari in prebivanje človeka sredi stvari.

Kaj potemtakem nastane iz volumna plastičnih tvorb, ki vsakič utelešajo neki kraj? Najbrž ne bo več razmejeval med seboj prostorov, v katerih ploskve ovijajo notranjost nasproti zunanosti. Kar označuje beseda volumen, bi moralo ostati brez svojega imena, katerega pomen ni nič starejši od noveške tehnične naravoslovne znanosti.

Kraje iščoče in kraje vzpostavljajoče značilnosti plastičnega utelešanja ostajajo predvsem brezimne.

In kaj bi nastalo iz praznine prostora? Dovolj pogosto se pojavlja le kot primanjkljaj. Praznina torej velja za pomanjkanje izpolnitve votlega in vmesnega prostora.

Praznina je najbrž vseeno pobratena prav s posebno lastnostjo kraja, in zato ni pomanjkanje, pač pa prinašanje.

Zopet nam lahko ponudi namig jezik. Glagol »izprazniti« [leeren] nakazuje »prebiranje« [Lesen] v izvornem pomenu zbiranja, ki vlada v kraju.

Izprazniti kozarec pomeni: zbrati ga kot prijeto v njegovo razbremenitev.

Stresti [leeren] nabrane sadeže v košaro pomeni: pripravljati jim ta kraj.

Praznina ni nič. Ni niti pomanjkanje. V plastičnem utelešanju igra praznina na način iščočega in tvornega ustanavljanja krajev.

Pričujoča opažanja gotovo ne segajo dovolj daleč, da bi lahko že nazorno prikazala posebno lastnost kiparstva kot oblike upodablajoče umetnosti. Kiparstvo: utelešujoče udejanjanje krajev in s tem odpiranje območij možnega prebivanja ljudi, možnega pomujanja stvari, ki jih obdajajo in zadevajo.

Kiparstvo: utelešenje resnice biti v delu, ki ustanavlja kraje.

Že previden pogled v posebno lastnost te umetnosti daje slutiti, da se resnica kot neskritost biti ne navezuje nujno na utelešenje.

UMETNOST IN PROSTOR

Goethe pravi: »Ni vselej nujno, da se resnica utelesi; dovolj je že, da duhovno polebdeva naokrog in ustvarja soglasje, kadar kot glas zvona resnobno-prijateljsko valuje po zraku.«

Prevedla Martina Soldo